

מהדורת וויינרעב

גליון שבועי

בר-בחקתי | תשפ"א

משא ומתן

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון תי"ב

לז"נ האישה החשובה מרת מינדל בת ר' משולם זאב הארטשטיין ע"ה

מעשה שהיה

המטמון

גברת לינדר
הינה בעלת
חנות למכירת

בדים. מידי פעם היא נוסעת ליעדים שונים ברחבי העולם בכדי לרכוש בדים איכותיים במחיר זול. היעד האחרון אליו נסעה גברת לינדר, היה מדינת טורקיה. באחד מימי שהותה בטורקיה, פנתה אליה רוכלת מקומית והציעה לה לקנות תיק עור משובח במחיר מוזל מאד. גברת לינדר לא היתה זקוקה לתיק זה לשימושה האישי, אך למרות זאת החליטה לקנות את התיק, במטרה להציעו למכירה לשכנותיה, וכנראה שמישהי מהן תהיה מעוניינת לרכוש את התיק היפה. ואכן, לאחר שחזרה לביתה, הציעה לאחת משכנותיה - גברת קרונבליך - לרכוש את התיק. גברת קרונבליך התפעלה מאד מיפיו של התיק, ורכשה אותו במחיר שגברת לינדר השייתה עליה. לאחר כמה שעות, חזרה גברת קרונבליך לגברת לינדר, והראתה לה כי גילתה שיש חור בביטנת (lining) התיק, ובתוך החור היה טמון יהלום נוצץ ויפה מאד. הן פנו ביחד לסוחר יהלומים, והלה העריך כי מחיר היהלום הוא 10,000 דולר.

עתה התעוררה השאלה ביניהם, למי שייך היהלום? האם לגברת לינדר, שהרי היא קנתה את התיק מהרוכלת הגויה, וממילא היא זו שזכתה ביהלום, ועל גברת קרונבליך להחזיר לה את היהלום (והיא התכוונה למכור לגברת קרונבליך רק את התיק ולא את היהלום). או שמא גברת קרונבליך זכתה ביהלום יקר ערך זה. ובהסכמה משותפת, התקשרו שתי השכנות לבית ההוראה השכונתי, כדי להציע את השאלה שהן מתלבטות בה.

בנימין מנדלוביץ הוא בעל חנות ספרים ישנים ומשומשים. הוא רוכש מאנשים שונים את הספרים הישנים הנמצאים ברשותם, ומחפש ביניהם 'מציאות' של ספרים יקרי ערך, שיש בהם חתימות מגדולי ישראל נ"ע, וכדומה. כאשר הוא מוצא ספרים כאלו, הוא מוכר אותם במחיר מפולפל, ואילו את הספרים הרגילים הוא מוכר במחיר נמוך כפי ערכם.

באחד הימים נכנס קונה לחנות, וביקש לקנות ספר מסוים. בנימין נקב בסכום, ומכר לו את הספר המבוקש. והנה, כאשר הקונה חזר הביתה והתחיל לפשפש בספר, מצא כי באחד מדפי הספר ישנה חתימה מאחד מגדולי הדורות, דבר

פסקי דינים

דיני אדם המזיק - י"א
הרב חיים קאהן שליט"א

תשלומי נזק (ב)

שומת הנזק

כבר התבאר שהמזיק חייב לשלם את ההפרש בין שווי הניזוק לאחר ניכוי שווי שברי הניזוק שנשארים בבעלות הניזק וכן היאך מעריכים את שווי השברים ('שמין לניזק')^[1].

ברם, באופן שמעריכים את שווי הניזוק כשהוא בשלימותו, דנו הפוסקים. יש שביאר^[2], שבדין זה נחלקו הראשונים שיש סוברים שחוב המזיק להחזיר לניזק כלי בדומה שהזיק או שוויו בעת הפירעון (לעומת הגזלן שמשלם כשעת הגזילה)^[3] ושיש סוברים שחייב לשלם את שווי כשעת השבירה^[4], ולכן העלה לדינא שאם שווי הניזוק הוזל משעת השבירה משלם רק כלי כמות שהזיק או שוויו בעת הפירעון^[5] (לאחר ניכוי שווי השברים).

אכן מהרבה הפוסקים מבואר שהמזיק אינו שונה מהגזלן ומשלם כשווי בשעת ההזיק הן אם הוזל או הוקר עד שעת השומא והפירעון^[6].

סחורה שעומדת למכירה

סחורה שבדרך המסחר משתנה השווי ביום השוק ביותר משאר ימים נחלקו הראשונים בחיובי תשלומין של המזיק^[7].

יש שכתבו^[8] שאף אם הזיק אותו לפני יום השוק (שעומד למכור בו) משלם לו את המחיר הגבוה הן אם משלם לו לפני יום השוק או לאחריו (שהרי מחיר של יום השוק הוא המחיר הקבוע של הסחורה^[9]) אלא שלפני יום השוק או ביום עצמו יכול לשלם לו בסחורה זו שהרי יכול למכרה בשווי של השוק אא"כ לא היה מוכרה כעת שבזה גילה דעתו שאינו שווה לו יותר^[10], ואם אינו משלם בסחורה כזו יכול לשלם כפי השווי בשאר ימים^[11].

ברם, יש שביארו לשיטה זו שהשווי של הסחורה היא כלפני יום השוק אלא שאם היה מוכרו ביום השוק היה מרוויח יותר ולכן משלם המזיק את ההפסד שבוודאי הפסיד לו כשמנע ממנו למכור כשווי של יום השוק, וחייב מדינא דגרמי^[12], או שאף אם אינו ברי הזיקא אם המזיק היה פועל (או שותף) להוביל את הסחורה ובהזיקו מנע מבעה"ב להרוויח ביום השוק, חייב מדין ערב^[13].

המזיק כלי האם משלם כשווי בשעת שבירה או כשעת תשלומין

ויש שכתבו שהמחיר אינו נקבע לפי יום השוק אלא כפי שנמכר ביום הנזק, אלא שאם הזיק ביום השוק ואין

לניזק סחורה אחרת למכור, יכול לשלם ביום השוק סחורה כמו שהזיק (והניזק אינו יכול לתבוע שישלם בדמים כשווי יום השוק)^[14] ואם לא היה יכול למכור את הסחורה (כגון שיש לו די מסחורה זו) חייב לשלם כפי השווי של יום השוק, אך בזה יש שכתב שאם אף לאחר יום השוק נשאר לניזק עוד סחורה יכול המזיק לפטור עצמו עם סחורה, ואם לאו חייב לשלם את מלוא השווי של יום השוק^[15], ויש שהשיגו עליו וכתבו שכיון שהתחייב כשווי בשעת הנזק אינו יכול לפטור עצמו בסחורה רק חייב לשלם לו בדמים כשווי בשעת הנזק^[16].

ויש שכתבו שמשלם כפי ששווה לניזק ביום התשלומים, שאם בא לשלם ביום השוק והיה יכול למכור את הסחורה משלם את השווי ההוא, ובשאר ימים משלם כשווי ביום ההוא^[17], ויש שפירש שלדעה זו החיוב הוא לעולם לשלם עם הסחורה אלא שאם רצה יכול לסלק את חיובו בדמים שבו יכול הניזק לקנות את הסחורה, לפיכך הן ביום השוק והן בשאר ימים משלם כפי שוויו ביום התשלומים אלא שאם ביום השוק אין לו הפסד במה שאין לו את הסחורה (כגון שאינו יכול למכור), יכול ליתן לו כשווי כשאר ימים וימתין ויקנה אז את הסחורה בזול^[18].

[1] ב"ק י"ב, סי' שפ"ז סעיף א', סי' ת"ג סעיף א', גליון תי"ב, [2] מחנה אפרים דיני נזקי ממון סי' א', [3] שם לרש"י פסחים ל"ב א', תוס' ב"ק ס"ה א' ד"ה גופא, והיינו כשעת שומת ב"ד כשמחייבים את הפירעון, וע"כ שהראב"ד הל' טו"נ פרק ה' הל' ב' סובר שהניזק יכול לתבוע תיקון, ה"ה שהמזיק יכול להחזיר כלי כמות שהוא וה"ה שהשומא לתשלומין היא כפי שעת הפירעון אבל החזו"א ב"ק סי' ר' ס"ק י"ג ד"ה והנה, כתב שהשומא כפי שעת הנזק, [4] רא"ש ב"ק פרק ז' סי' ב', [5] וי"פ דאף אם מחזיר כלי מנכה את שווי השברים, [6] ראה להלן שכתב הראב"ד שמשלם כשעת השבירה כשאר גולנין וכן סוברים עוד ראשונים בסוגיא ב"ק צ"ט ב' וסי' ד"ש סעיף ה' אלא מהו שומת השווי בסחורה, וראה חזון איש ב"ק סי' ח' ס"ק ט"ו שמשגי על ביאור המחנה אפרים, וכן באור שמת שכירות פרק ג' הל' ג', ועוד. [7] ראה להלן הערה 13 שהנה"מ מצמצם את החיוב בסוגיא דשקולאי למקבלים אחריות בדומה לערב. [8] רש"י צ"ט ב', ד"ה המשך ההערות בעמוד ב'

קו ההלכה

שאלה: אנו ארבעה שותפים במיזם של בניית בנין משותף. בקופת השותפות נמצא כרגע סכום של 100,000 דולר, המיועד לתשלומים שונים לרשויות הממשלה והעירייה, שזמן פרעונם יגיע בחדשים הקרובים.

קנס על איחור תשלום
 אחד השותפים רוצה להוציא את הכסף השייך לו מקופת השותפות, בכדי להשתמש בו בזמן שנותר עד שיגיע זמן התשלום. אך מחשש שמא לא יחזיר את הכסף בזמן, אנו רוצים שיתחייב לנו כי אם לא יפקיד את הכסף בזמן, הוא ישלם לנו קנס מסויים.

האם הדבר מותר? כלומר, האם אין בזה איסור ריבית?

תשובה: בשאלה זו ישנם שני נידונים: האחד, איסור ריבית, והשני - האם חיוב כזה חל כלל, או שיש בו 'אסמכתא'. וכפי שיתבאר.

מדאורייתא, איסור ריבית הוא רק באופן שהלוה מתחייב לשלם למלוה תוספת תשלום בעבור הזמן שהכסף נמצא אצלו ('שכר המתנת מעותיו'. ראה ב"מ סג:). לפיכך, ריבית שהיא באופן של קנס אין בה איסור דאורייתא, שהרי אם יפרע את חיובו בזמן - אין עליו קנס, ואם לא יפרע בזמן - הקנס חל עליו בשוה, בין אם יתעכב מלשלם זמן מרובה או מועט. ומכל מקום, חז"ל אסרו ריבית אף באופן כזה, בכדי שלא יבואו להערים ולהלות בריבית (יו"ד ס' קעז סעי' יד. אמנם אם הקנס מתרבה לפי הזמן, כגון שיש קנס על כל שבוע של איחור, הרי יש בזה איסור ריבית מדאורייתא. ראה שם סעי' טז. ולגבי קנס בחוב שבא דרך מקח וממכר - ראה גליון ד).

במקרה שלפנינו אין לחוש כלל לאיסור ריבית, שהרי השותפים אינם מלווים לו כלום, אלא הוא נוטל את הכסף השייך לו מקופת השותפות, ולכן אין כל איסור אם הוא קונס את עצמו על איחור בהפקדת הכסף בחזרה בקופת השותפות.

אכן אם החשש של שאר השותפים שהם יוכרחו לשלם מכיסם את התשלומים השונים, גם עבור השותף שהוציא את כספו מהקופה, והקנס הוא אם יאחר מלהחזיר להם את מה ששילמו עבורו - הרי באופן זה יש חשש ריבית, שהם 'הלוו' לו במה ששילמו עבורו את חלקו בתשלומים, ואם יתחייב בקנס, נמצא שיצטרך לשלם יותר ממה שהם הלוו לו. והעצה לזה היא, שהשותף יתחייב להחזיר את הכסף לקופת השותפות לפני זמן חיוב התשלום למיסים וכיו"ב, ואם לא יפרע בזמן, יתחייב בקנס. ואז, גם אם ישלמו שאר השותפים אף את חלקו, הרי כבר התחייב בקנס לפני ששילמו עבורו, וגם אם לא ילוו לו חייב בקנס מחמת איחורו, וממילא שעל מה שהלוו לו אינו משלם ריבית.

כפי שהוזכר למעלה, יש לדון בהתחייבות זו גם משום 'אסמכתא'.

הדין הוא שאסמכתא לא קניא, דהיינו אדם המתחייב לשלם בתנאי מסויים, והוא היה סבור בשעת ההתחייבות שבידו לקיים את התנאי ולא להגיע לידי חיוב - אין חיובו חל, שמכיון שהיה סבור שלא יתחייב לבסוף, לא גמר בדעתו להתחייב (סימן רז סעיף ג). ונחלקו הפוסקים מה הדין אם אותו אחד שהתחייב באסמכתא שילם לבסוף, משום שלא ידע את הדין שחיובו לא חל, האם המקבל צריך להשיב לו את התשלום (שם סעי' י). הפתרון לזה הוא, שהמתחייב יקבל את החיוב על עצמו בקנין סודר, ובבית דין חשוב. ודי בכך שכותב בשטר שהקנין היה באופן זה, אף אם למעשה לא עשה כך, משום שבכתיבה זו מראה שהתחייבות נעשתה בגמירות דעת (שם סעי' יד טו, וסמ"ע ס"ק מב).

מעשה שהיה

המצביע כי הספר היה שייך לאחד מגדולי הדורות בדורות הקודמים, וכמובן שחתימה זו מעלה מאד את ערכו של הספר. הקונה התקשר אל בנימין המוכר, וסיפר לו בשמחה על המציאה שמצא. כששמע בנימין על כך, טען שהמכירה היתה בטעות, ועל הקונה להחזיר לו את הספר. אך מאידך, הקונה טוען שהוא שילם כפי שבנימין ביקש ממנו, והוא זכה בספר היקר עם החתימה הלזו.

בראשונים מצינו שדנו על מקרה דומה: מעשה באחד שקנה חתיכת מתכת 'בדיל' (tin), ומכרה לאחר, ונמצא שהחתימה היתה ממתכת יקרה יותר, אלא שציפו אותה בבדיל, כדי שנגבים לא יגנבו אותה. ועתה המוכר טוען שהמכירה היא טעות, שהרי לא התכוון למכור את הכסף או הזהב, ואילו הקונה טוען שאחר ששילם וקנה - הרי אלו שלו. והראב"ה ועוד כמה ראשונים פסקו שהדין עם הקונה, כיון שאותו אחד שקנה את ה'בדיל', התכוון לזכות ב'בדיל' ולא התכוון לזכות ב'זהב', והכלל הוא שאין חצירו של אדם קונה לו דבר שאינו עתיד להתוודע בו. ועל כן, כאשר הזהב הגיע לרשותו של הקונה הוא מתכוון לזכות בו, זכה, ואילו הסוחר הראשון לא זכה בו בתחילה (מרדכי ב"מ רמז רנח, גהות אשר"י ב"מ פ"ב ס' ט). וכן פסק הרמ"א להלכה (ח"מ ס' רלב סעי' יח).

האחרונים הוסיפו כמה פרטים בדין זה: בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' צ"ד) כתב, שדין זה נאמר רק במי שקנה מקח, שאם היה טמון בו דבר אחר לא זכה בו, אבל מי שירש מאביו נכסים, ומכרם לאחרים, ואם כך נמצא בהם חפץ יקר ערך, צריך הקונה להחזירו לו, כי הירש זוכה בירושה גם מבלי כוונת קנין, ומן השמים מזכים לו אותה, ועל כן על הקונה להחזיר לו המקח כשהתברר שהוא יקר ערך.

עוד נחלקו האחרונים בדבר שאם היה נשאר ברשותו שלהמוכר היה נודע לו ערכו, אך מכיון שדרכו של המוכר למכור מיד לאחר הקניה, שוב אין עתיד להתוודע לו ערכו של החפץ (הנתיח"מ ס' רלב סק"ח) כתב שבכהאי גוונא זכה המוכר בקנין חצר, והלוקח צריך להחזיר לו. אך בשבט הלוי (ח"ד ס' ריא) כתב שמדברי הלבוש (ס' רלב שם) והעבודת הגרשוני (הנ"ל) משמע שלא כחילוק הנתיח"מ, ובכל אופן לא זכה הראשון, עיי"ט. לאור האמור, בנוגע ליהלום יקר הערך שנמצא בתיק, מאחר והיהלום היה מוטמן בתוך התיק, וגברת לינדר לא ידעה מתוודעת אליו, ולכן לא התכוונה לזכות בו אלא בתיק בלבד, נמצא שהיהלום מעולם לא היה ברשותה של גברת לינדר, ומיד כאשר גברת קרונבליך גנביה את היהלום היא זכתה בו, ואינה חייבת להחזירו לגברת לינדר [כמובן שמדובר דוקא באופן כזה שהתיק נרכש מרוכלת גויה, שאי אפשר למצאה ולהשיב לה את האבידה, אך באופן שרכשו את התיק מיהודי שיש בו חובת השבת אבידה, כגון שהוא הטמין את היהלום ושכח בו, או שאביו הטמינו והוא ירשו, הרי שיש לפנות למוכר הראשון ולהחזירו לו].

אך בנוגע לספר שנמצאה בו חתימה יקרת ערך, דן בזה הגר"ש ואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"ד ס' ריא) וכתב לחלק, שאין זה דומה למקרה שרכש בדיל והתברר שהוא זהב. וזה לשונו: בדיל וכסף שני מינים הם, ואם נתכוון לקנות בדיל, לא נתכוון לקנות כסף, אבל ספר עתיק בלי חתימה הנ"ל ועם החתימה, דבר אחד הוא, ונתכוון לקנות הספר שיש בו חתימה עתיק יומין, ועי"י שקנה הספר קנה גם החתימה שבספר, ע"כ לבי נוטה יותר שהצדק בזה עם המוכר, ויכול לתבוע זכותו על עילוי הספר ע"י החתימה עכ"ל. וכלומר, שהחידוש הנ"ל של הראב"ה שאין אדם קונה דבר שאינו עתיד להתוודע אליו, זה כשלא ידע מעצם קיומו של אותו דבר. אך כשידע על החפץ אך לא ידע מה ערכו, בזה אין סברא לומר שלא זכה בחלק משוויו של החפץ. לסיכום: בנדון הראשון, זכתה גברת קרונבליך ביהלום יקר הערך, כיון שגברת לינדר לא התכוונה לזכות היהלום מפני שלא ידעה מודעת אליו. אך בנדון השני, המוכר זכה בספר, וזאת לפי החילוק של השבט הלוי שחתימה וגוף הספר אינם שני דברים נפרדים, ועל כן לא שייך לומר שהראשון קנה רק את הספר ולא את החתימה, ועל כן לדבריו, לא זכה הקונה בספר יקר הערך, והוא צריך להשיבו למוכר.

המשך ההערות מפסקי דינים

אהדרו וד"ה ותוס' שם ד"ה אהדרו. [9] ערוך השולחן ס' ד"ש סעיף ט' כביאור שיטת רש"י ותוס', ושו"ת בית אפרים או"ח ס' מ"א, וראה גהות אמרי ברוך על הקצות ס"א, וכן גנ"א שם אות י' ליקוט בדמדים לעולם משלם ה' אלא שקודם יום שוק הראשון יוכל לשלם בחבית, (ועיין בחזון איש ב"ק ס' ח' ס"ק י"ד ששוק ושאר יומי אינו ענין לשאר מקומו ושעתו אלא שטבע המקח הוא על שתי שומות, ובד"ה וכתב, הוסיף שאפשר שרש"י סובר כהרא"ש שרק אם חזיק ביום שוק משלם כשווי השוק). [10] רש"י שם. [11] כנ"פ שהרי גילה דעתו שאינו בכלל מחיר השוק. [12] קצוה"ח שם ס"ק א' שזה ברי הזיקא, ועי' שו"ת בית אפרים שם מה שתמוה על דבריו, וראה קהילות יעקב ב"מ ס' מ"ט. [13] נתיח"מ שם ס"ק ב' ע"פ הריטב"א ב"מ ע"ג ע"ב בשם הראב"ד בכה"ג. [14] רא"ש ב"מ פרק ח' ס' י"ז וכן פסק הרמ"א ס' ד"ש סעיף ה'. [15] סמ"ע שם ס"ק ט' וס"ק י"ג. כי מה שמחזיר את הסחורה עצמה כאילו לא חזיק. [16] טור"ז שם. ש"ך ס"ק ב'. [17] רמב"ם הל' שכירות פרק ג' הל' ג' לפירוש הר"ה, ומחבר ס' ד"ש סעיף ה'. והש"ך ס"ק ג' כתב שאף הרמב"ם סובר כרא"ש שאם שברו ביום השוק חייב לשלם בשאר ימים כשווי יום הנזק, אלא שאיירי שהזיק בשאר ימים. [18] חזון איש שם.